A gazdaságszerkezet változása 2000 és 2013 között

Valkó Gábor

Kulcsszavak: mezőgazdaság, Általános mezőgazdasági összeírás, Gazdaságszerkezeti összeírás, gazdaságszerkezet.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A magyar mezőgazdaság szerkezetét áttekintve megállapítható, hogy az egyéni gazdaságok száma meredeken csökkent 2000 és 2013 között, miközben a gazdasági szervezetek száma nem változott számottevően. A csökkenés elsősorban a kis, saját fogyasztásra termelő gazdaságok számában következett be. Ezzel összefüggésben a használt mezőgazdasági terület tekintetében az egyéni gazdaságoknál koncentráció figyelhető meg, a gazdasági szervezeteknél pedig a koncentráció kisebb csökkenése tapasztalható. A sertések állománya nagymértékben visszaesett, miközben a tyúkállomány enyhén növekedett, a szarvasmarhák és juhok állománya nem változott számottevően. A bruttó kibocsátást vizsgálva megállapítható, hogy a vizsgált időszakban jelentős eltolódás tapasztalható az állatok és állati termékek termeléséről a növényi termékek termelése felé.

BEVEZETÉS

A magyar mezőgazdaság 2000 és 2013 közötti időszakára jellemző változások és a tapasztalt tendenciák szemléltetése a fő célja a tanulmánynak. Az elemzés alapvetően a *Központi Statisztikai Hivatal* által végrehajtott 2000. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás és a 2013. évi Gazdaságszerkezeti Összeírás adataira támaszkodik.

ÁLTALÁNOS MEZŐGAZDASÁGI ÖSSZEÍRÁS, GAZDASÁGSZERKEZETI ÖSSZEÍRÁS

Általános Mezőgazdasági Összeírást (ÁMÖ) Magyarországon – az EU előírásaihoz illeszkedve (*EU, 2008; 2009*) – tízévente hajt végre a Központi Statisztikai Hivatal (KSH). A legutóbbi két teljes körű összeírásra 2000-ben, illetve 2010-ben került sor. A köztes időszakban két-, három- vagy négyévenként nagymintás gazdaságszerkezeti összeírások (GSZÖ) kerülnek végrehajtásra. A 2000. évi ÁMÖ óta 2003-ban, 2005-ben, 2007-ben és 2013-ban hajtott végre GSZÖ-t a KSH. Az ÁMÖ és a GSZÖ elsődleges célja, hogy nyomon kövesse a mezőgazdaság szerkezetében bekövetkezett változásokat, illetve adatokkal szolgáljon az agráriumról a hazai és a nemzetközi adatfelhasználók számára.

A mezőgazdasági tevékenységet végzők alapvetően két csoportot alkotnak Magyarországon: gazdasági szervezetek és egyéni gazdaságok. A gazdasági szervezetek a mezőgazdasági tevékenységük alapján válnak az adatgyűjtés adatszolgáltatóivá, függetlenül annak volumenétől. Az egyéni gazdaságok (háztartások) esetében küszöbértéket alkalmaznak annak eldöntésére, hogy a háztartás mezőgazdasági tevékenységének mérete elégséges-e ahhoz, hogy az gazdaságnak minősüljön. A gazdaságküszöb fizikai mértékegységben kifejezett küszöbérték a földterületre és az állatállományra vonatkozóan. Ha a háztartás földterülete

vagy állatállománya bármilyen tekintetben meghaladja a küszöbértéket, az adatszolgáltató gazdaságnak minősül. A 2000. év óta végrehajtott összeírások küszöbértékei a következők voltak (*KSH, 2012*)

a) az összeírás eszmei időpontjában

– összes termőterülete 1500 m² vagy több, vagy

– összes gyümölcsös- és/vagy szőlőterülete 500 m² vagy több, vagy

– üvegház vagy más (járható) védőtakarás alatti termesztő területe 100 m² vagy több, vagy

– mezőgazdasági haszonállat-állománya legalább

• egy nagyobb haszonállat (szarvasmarha, sertés, ló, juh, kecske, bivaly, strucc), vagy

• 50 tyúk, illetve más baromfi (liba, kacsa, pulyka, gyöngyös), vagy

• 25-25 házinyúl, prémes állat, húsgalamb, vagy

• 5 méhcsalád, illetőleg

– gombatermesztésre használt alapterület legalább 50 m²;

b) mezőgazdasági szolgáltatást végzett az elmúlt 12 hónap során.

A GAZDASÁGOK SZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA

A gazdaságok számának változását az 1. táblázat foglalja össze. A gazdasági szervezetek száma viszonylagos stabilitást mutat az utóbbi években. Ezzel szemben az egyéni gazdaságok száma meredeken csökken, a 2000. évi adatokhoz képest 2013-ra csaknem a felére esett vissza. A csökkenés okai egyrészt összefüggenek a hagyományos vidéki életforma általános visszaszorulásával, azzal, hogy az idősödő falusi népesség helyét nem veszik át a fiatalabb generációk az állattartásban és a növénytermesztésben. Emellett a csökkenésben szerepe van az előnytelen gazdaságszerkezetnek, a tőkehiánynak és a megfelelő szaktudás hiányának is (*KSH, 2010; Pintér, 2011; Valkó – Kincses, 2014*).

1. táblázat
Gazdaságok száma, ezer darab

Év	Gazdasági szervezetek	Egyéni gazdaságok	Összesen
2000	8,4	958,5	966,9
2003	7,8	765,5	773,4
2005	7,9	706,9	714,8
2007	7,4	618,7	626,1
2010	8,6	567,4	575,4
2013	8,4	484,7	493,2

Forrás: KSH

Az egyéni gazdaságok számának csökkenésével együtt jellemző 2000 és 2013 között a növénytermesztő gazdaságok arányának növekedése (40%-ról 52%-ra), ami a vegyes gazdaságok arányának visszaszorulásával járt együtt (38%-ról 27%-ra) az állattartó gazdaságok kismértékű csökkenése (22%-ról 21%-ra) mellett. A gazdálkodás célja tekintetében nem történt számottevő változás a kizárólag saját fogyasztásra termelők arányában (60%), viszont jelentősen növekedett a kifejezetten piacra termelők hányada (20%-ra) és ezzel párhuzamosan csökkent a felesleget értékesítők aránya (31%-ról 20%-ra) (*KSH, 2014b*).

A gazdaságszám területi különbségeit tekintve (2. táblázat) a legkisebb mértékű csökkenés az egyéni gazdaságoknál a Közép-Magyarország régióban tapasztalható, viszonylag alacsony csökkenési ráta jellemzi még az Észak-Alföldet. Az országos átlag körül alakul a Dél-Alföld, a Közép-Dunántúl, a Dél-Dunántúl és a Nyugat-Dunántúl csökkenési adata. A legjelentősebb csökkenés Észak-Magyarországon következett be. A gazdasági szervezetek tekintetében kevésbé egyöntetű a kép. A dunántúli régiókban csökkenés volt tapasztalható, miközben a Közép-Magyarország régióban és a Dunától keletre eső területeken növekedett a gazdaságszám 2000 és 2013 között. A legnagyobb mértékű csökkenés a Közép-Dunántúlon (15%-os), míg a legnagyobb növekedés Észak-Magyarországon következett be (13%).

2. táblázat

Gazdaságok száma régiónként

Területi egység	Gazdasági szervezetek			Egyéni gazdaságok		
	2000	2013	változás, %	2000	2013	változás, %
Közép-Magyarország	*818*	*915*	*11,9*	*81 112*	*47 797*	*–41,1*
Közép-Dunántúl	1 030	873	–15,2	89 803	44 084	–50,9
Nyugat-Dunántúl	1 083	1 056	–2,5	100 806	48 696	–51,7
Dél-Dunántúl	1 417	1 303	–8,0	122 824	59 811	–51,3
Dunántúl	*3 530*	*3 232*	*–8,4*	*313 433*	*152 592*	*–51,3*
Észak-Magyarország	970	1 098	13,2	134 655	56 859	–57,8
Észak-Alföld	1 547	1 651	6,7	220 191	122 768	–44,2
Dél-Alföld	1 517	1 546	1,9	209 143	104 707	–49,9
Alföld és Észak	*4 034*	*4 295*	*6,5*	*563 989*	*284 334*	*–49,6*
Összesen	8 382	8 442	0,7	958 534	484 723	–49,4

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

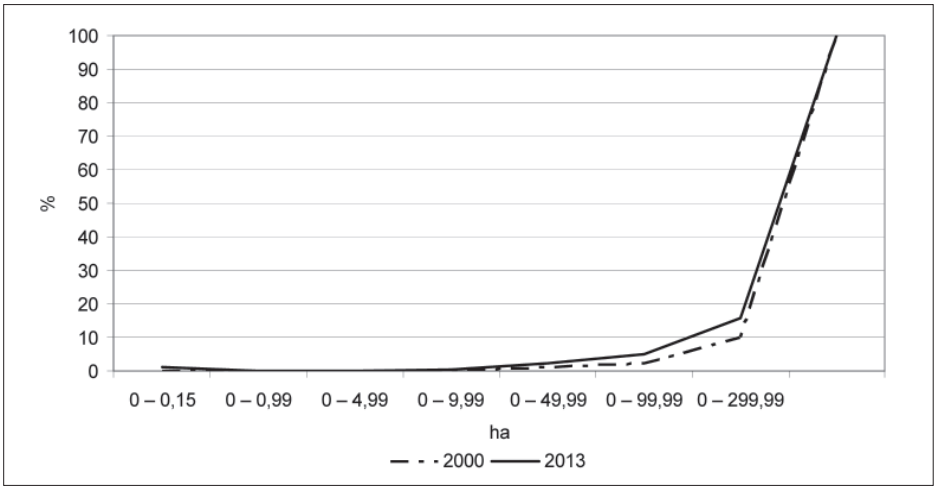
MEZŐGAZDASÁGI TERÜLET

A mezőgazdasági területet használó gazdaságok átlagos mérete 2013-ban a gazdasági szervezeteknél 308, az egyéni gazdaságoknál 5,4 hektár volt. Ezek az átlagok 2000-ben rendre 533 és 2,5 hektárt tettek ki. Ellentétes folyamatok figyelhetők tehát meg a két gazdálkodói csoportban, az egyéni gazdaságok által használt átlagos mezőgazdasági terület növekszik, miközben a gazdasági szervezetek esetében csökkenés tapasztalható. Az 1. és 2. ábrán követhető a koncentráció alakulása. A gazdasági szervezetek esetében kismértékben csökkent a mezőgazdasági terület koncentrációja 2000 és 2013 között, míg az egyéni gazdaságokra a koncentráció nagyobb mértékű növekedése jellemző.

A gazdaságok számának alakulását a 3. és 4. ábra szemlélteti. A mezőgazdasági területet használó szervezetek aránya csökkent a nagyobb, míg növekedett a közepes

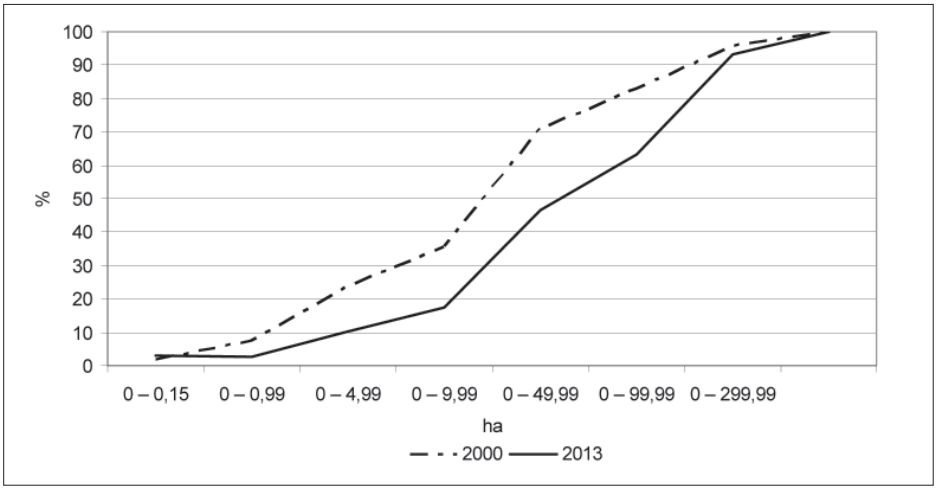
1. ábra

A gazdasági szervezetek által használt mezőgazdasági terület nagyságkategóriánként

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

2. ábra
Az egyéni gazdaságok által használt mezőgazdasági terület nagyságkategóriánként

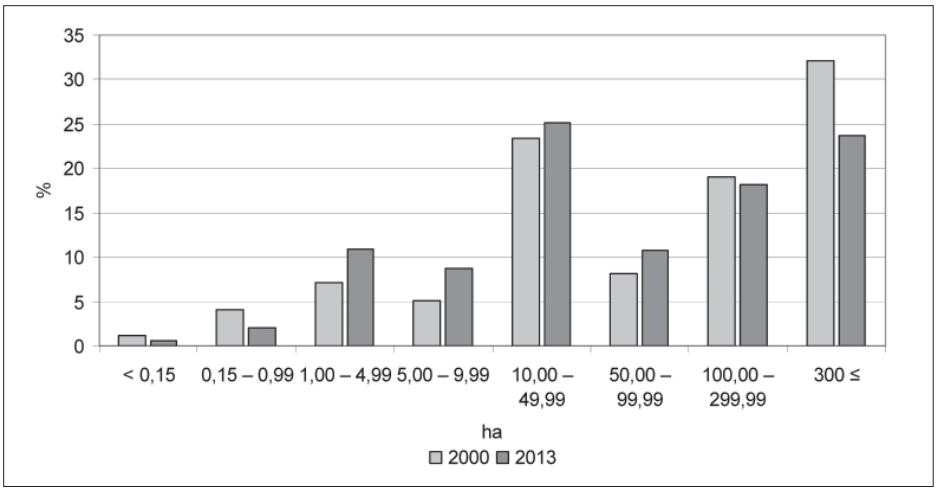

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

területkategóriákban 2000 és 2013 között. Az egyéni gazdaságok esetében egyértelmű a nagyobb területkategóriák felé való eltolódás, ami összefügg azzal a ténnyel, hogy a nagy számban megszűnt egyéni gazdaságok túlnyomó részben a kis gazdaságok közül kerültek ki, amelyek területét részben más helyi gazdaságok vették át.

A gazdasági szervezetek 2013-ban 71, míg az egyéni gazdaságok 57%-a használt szántóterületet. Ezek az arányok 2010-hez képest meredek emelkedést mutatnak, amikor a szervezetek esetében 64%, míg az egyéni gazdaságoknál 55% volt a szántóterület használatának részesedése. Gyümölcsös ültetvényt az egyéni gazdaságok 15, míg a

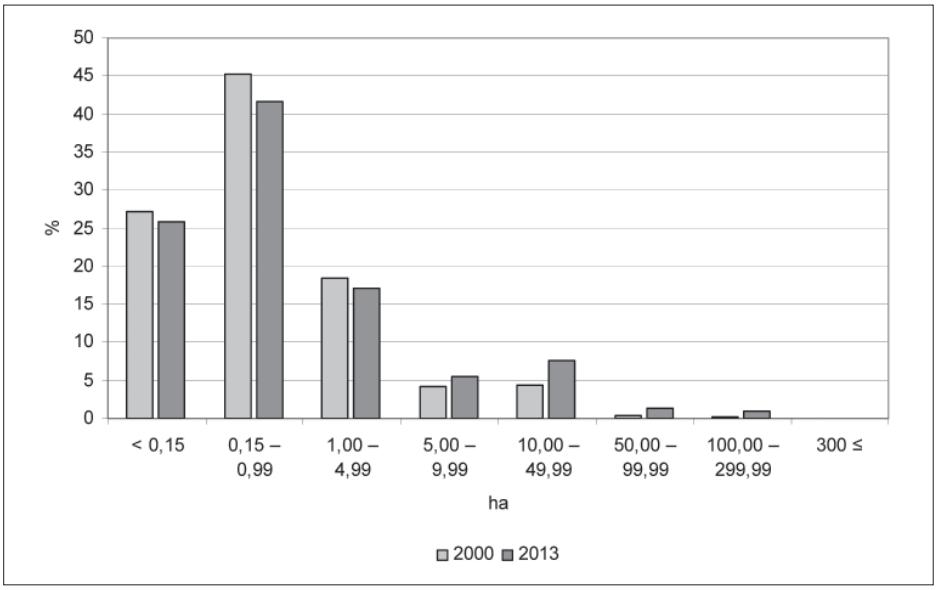
3. ábra
A mezőgazdasági területet használó gazdasági szervezetek számának megoszlása nagyságkategóriánként

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

4. ábra

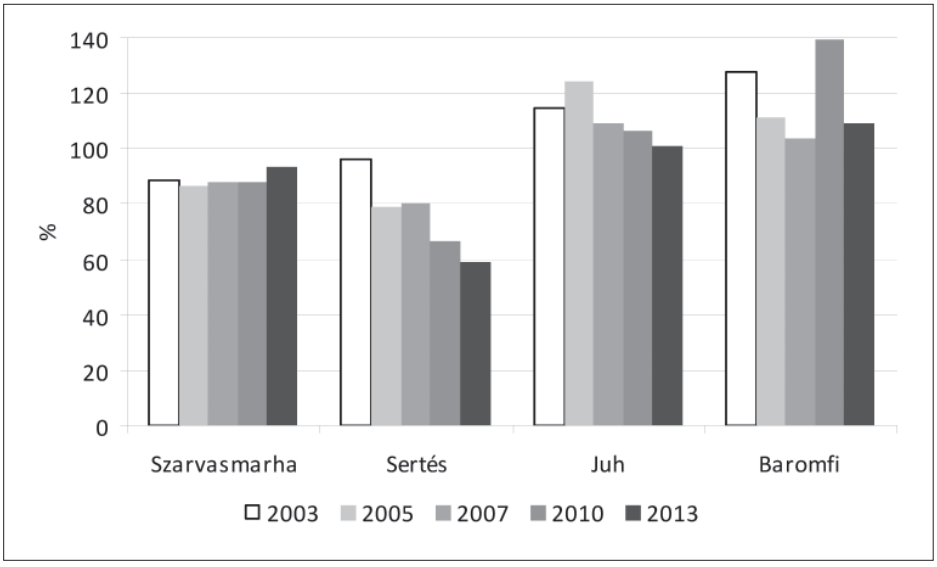
A mezőgazdasági területet használó egyéni gazdaságok számának megoszlása nagyságkategóriánként

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

5. ábra

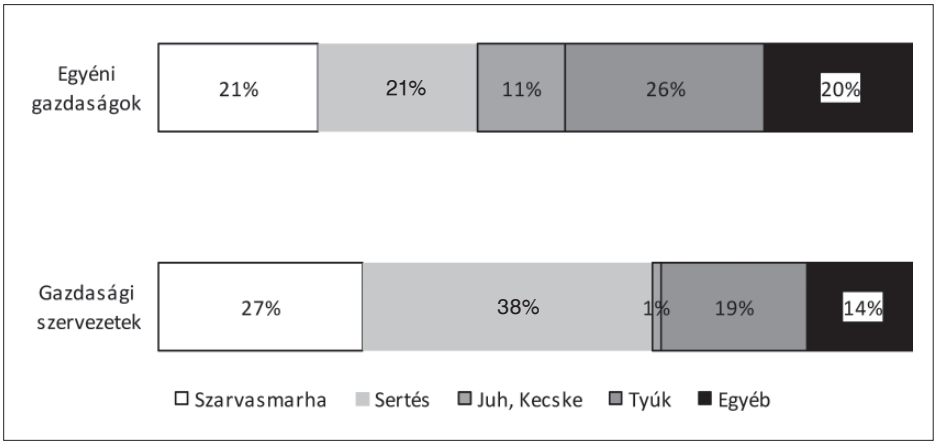
A főbb állatfajok állományának alakulása (2000 = 100 százalék)

Forrás: KSH

6. ábra

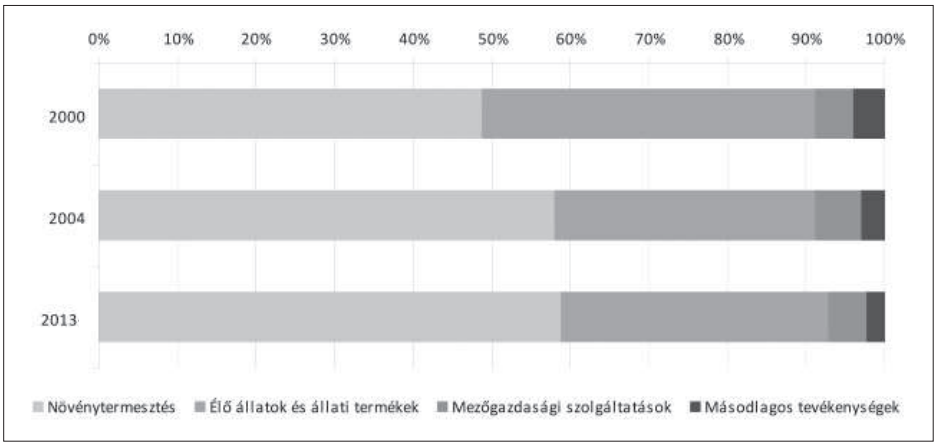
Az állatállomány megoszlása gazdálkodási formák szerint, 2013 (állategység alapján)

Forrás: KSH

7. ábra

A mezőgazdaság teljes bruttó kibocsátásának megoszlása

Forrás: KSH

gazdasági szervezetek 10%-a használt 2013-ban. A szőlőültetvény használata az egyéni gazdaságok 18, míg a gazdasági szervezetek 10%-ára volt jellemző (*KSH, 2014a*).

ÁLLATÁLLOMÁNY

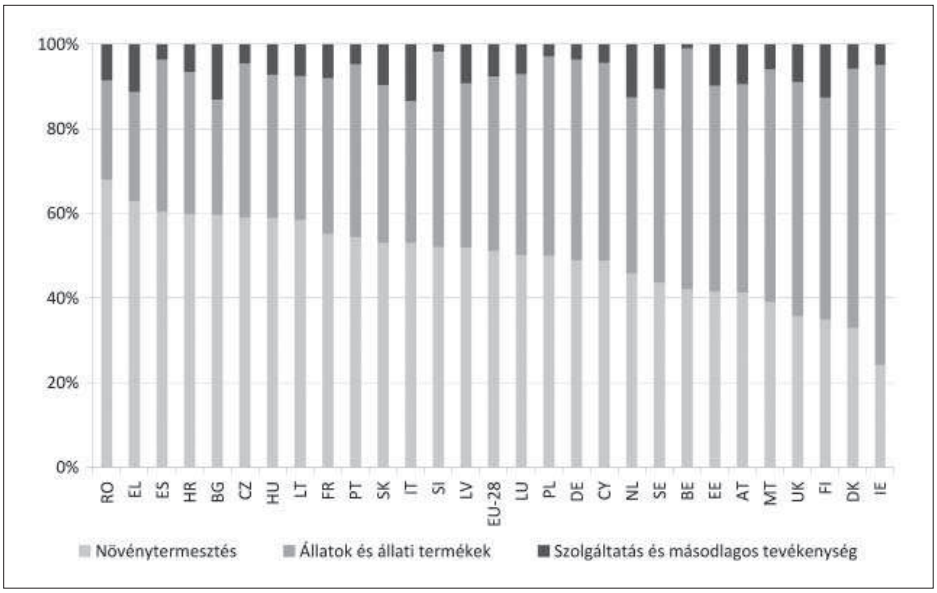
2013-ban 312 ezer egyéni gazdaság és mintegy 2200 gazdasági szervezet foglalkozott állattartással. Az állatállománnyal rendelkező egyéni gazdaságok aránya 76%-ról 64%-ra csökkent 2000 és 2013 között, miközben a gazdasági szervezeteknél 35%-ról 26%-ra csökkent ugyanez az arány.

A főbb állatfajok közül (5. ábra) a juhok és a baromfi állománya haladta meg 2013-ban a 2000. évi szintet. A szarvasmarha állománya kismértékben csökkent 2013-ra 2000-hez viszonyítva és növekedést mutat 2010-hez képest. A sertések száma meredeken csökken 2000 óta, 2013-ban a 2000. évi állományhoz képest több mint 40%-os a visszaesés.

Az egyes állatfajok különböző arányban

8. ábra

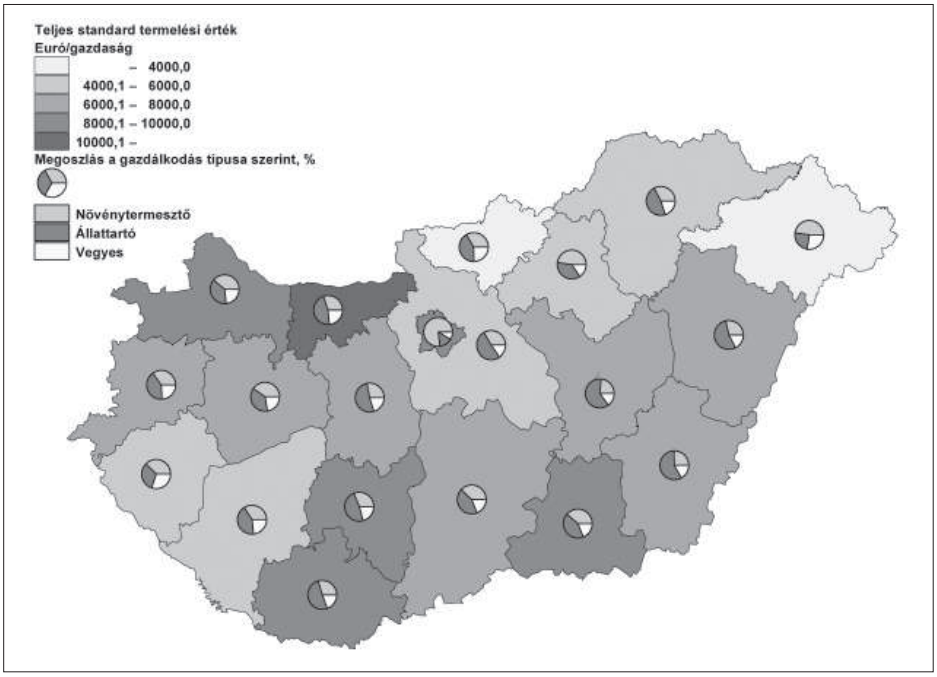
A mezőgazdaság teljes bruttó kibocsátásának megoszlása az Európai Unióban, 2013

Forrás: Eurostat

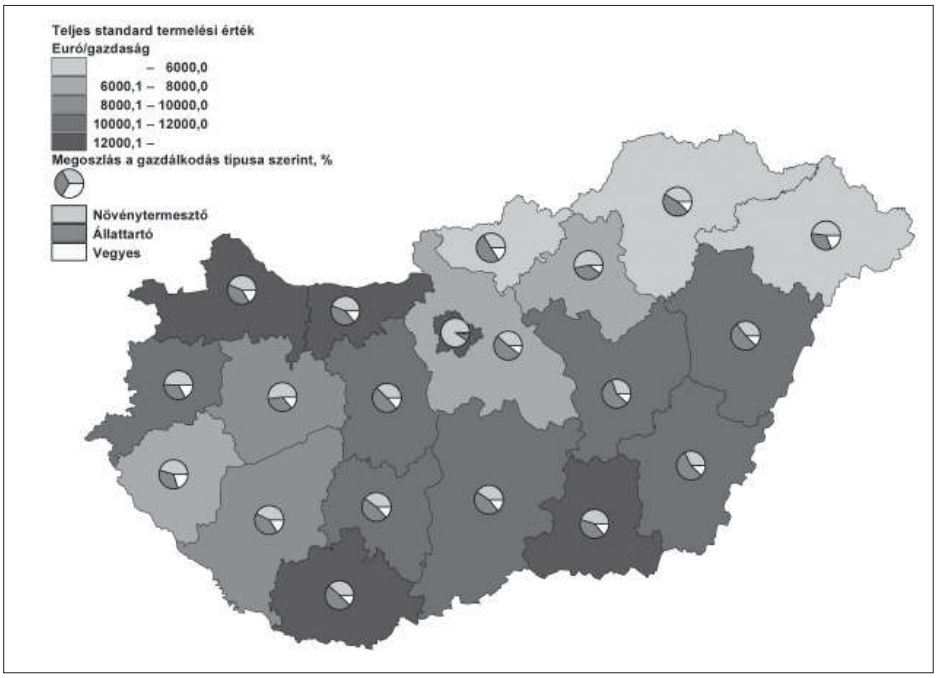
9. ábra

Az egy gazdaságra jutó átlagos teljes standard termelési érték a magyarországi megyékben, 2000

Forrás: KSH

10. ábra
Az egy gazdaságra jutó átlagos teljes standard termelési érték a magyarországi megyékben, 2010

Forrás: KSH

részesednek a gazdasági szervezetek és az egyéni gazdaságok állományából (6. ábra). A szarvasmarhának és sertésnek nagyobb szerepe van a gazdasági szervezetek állományában, míg a juh, kecske és tyúkfélék tartása az egyéni gazdaságoknál képvisel nagyobb hányadot. 2013 decemberében a sertésállomány 75%-át, a szarvasmarha-állomány 63%-át és a tyúkállomány 60%-át tartották a gazdasági szervezetek, és az egyéni gazdaságok rendelkeztek a juhállomány túlnyomó többségével (87%).

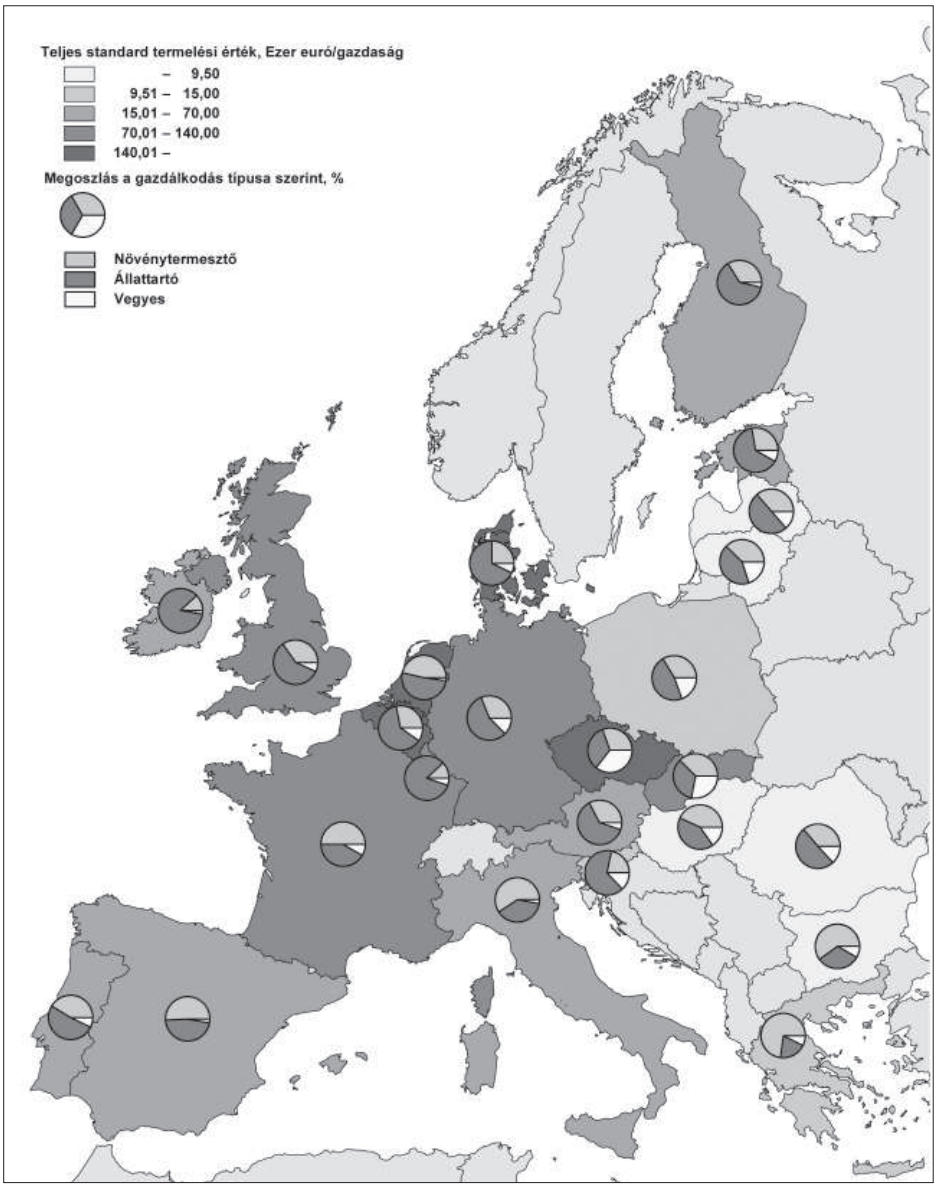
TERMELÉSI ÉRTÉK

A 2000 előtti időszakra a növénytermesztés és az állattenyésztés kiegyenlített szerepe volt jellemző a magyar mezőgazdaságban. Ez – elsősorban 2004-től – jelentősen megváltozott (7. ábra), amelyhez hozzájárult az uniós támogatási rendszer növénytermesztést támogató hatása. 2013-ban a bruttó kibocsátás 59%-át növényi termékek termelésével állította elő a magyar mezőgazdaság, miközben az állatok és állati termékek részaránya 34% volt.

Ezzel Magyarország egyike a leginkább növényi termékek termelésére alapozott mezőgazdasággal rendelkező országoknak az Európai Unióban (8. ábra). Az EU mezőgazdasági kibocsátásának 51%-át adták a növényi termékek, míg 41%-kal részesedtek az állatok és állati termékek. A növényi termékek túlsúlya elsősorban a keleti és déli területeken jellemző Európában, míg az állati termékek aránya a nyugati és északi területeken magasabb.

Az egy gazdaságra jutó termelési értéket megyénként vizsgálva (9. és 10. ábra) megállapítható, hogy Magyarországon jelentős területi különbségek vannak a gazdaságok átlagos termelési értékében. A 2000. és 2010. évi adatok alapján egyaránt kirajzo-

11. ábra
Az egy gazdaságra jutó átlagos teljes standard termelési érték az EU-tagországokban, 2010

Forrás: Eurostat

lódnak a kis átlagos termelési értékkel bíró területek (elsősorban Észak-Magyarország és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye), valamint a magas átlagos termelési értékkel rendelkező megyék (Komárom-Esztergom megye, Győr-Moson-Sopron megye, Baranya megye, Csongrád megye). Az egy gazdaságra jutó termelési érték területi különbségei feltűnő hasonlóságot mutatnak a föld árának területi eltéréseivel.

Az egy gazdaságra jutó termelési érték Magyarországon európai összehasonlításban viszonylag alacsony (11. ábra). Ebben közrejátszik az is, hogy hazánkban még mindig jelentős számú kistermelő számít gazdaságnak az ország mezőgazdasági termelésének megfelelő lefedése érdekében, emiatt a többi EU-tagországhoz képest magas a gazdaságszám.

A 2000 és 2013 közötti években folytatódott a gazdálkodók elöregedése. Míg 2000-ben a gazdák 28%-a, addig 2013-ban már 31%-a volt 65 év feletti. Ugyanez az összehasonlítás a 35 év alattiak esetében csökkenést mutat: 9%-ról 6%-ra. A gazdálkodók mezőgazdasági iskolai végzettsége – elsősorban a kis gazdaságok számának nagymértékű csökkenése miatt – kedvezően alakult a vizsgált időszakban. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 2%-ról 3%-ra javult, a középfokú végzettségűek aránya pedig 6%-ról 7%-ra emelkedett. Az iskolázottság azonban még így is igen alacsonynak mondható (*KSH, 2014a, 2014b*).

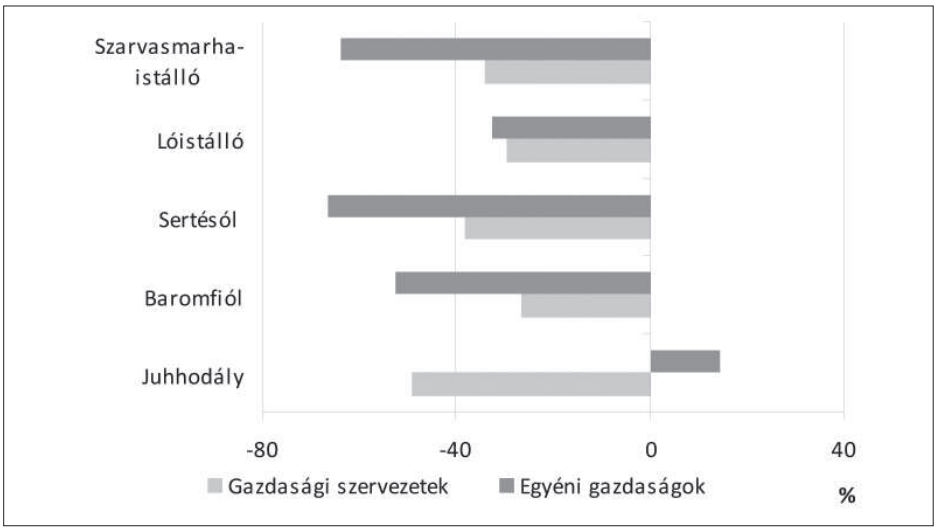
ÉPÜLET- ÉS GÉPÁLLOMÁNY

Az épületállomány jelentősen visszaesett 2000 és 2013 között, párhuzamosan a gazdaságok számának csökkenésével (12. ábra). Ezzel a folyamattal együtt járt az épületek átlagos kapacitásának jelentős növekedése. A baromfiólak esetében – a vizsgált állattartási épületek közül egyedüliként – növekedett az összkapacitás 11 millióról 11,5 millió m²-re. Eközben a sertésólak száma és kapacitása (8,9-ről 5,1 millió férőhelyre) is nagymértékben csökkent. Az egyéb mezőgazdasági épületek tekintetében csak a fejőházaknál tapasztalható növekedés, minden más épülettípusnál csökkenés következett be, ami együtt járt az átlagos kapacitás növekedésével (*KSH, 2014a*).

A gépállomány tekintetében a kisebb teljesítményű gépek számának jelentős csökkenése volt jellemző 2005 és 2013 között, ezzel párhuzamosan a nagyobb teljesítményű traktorok és egyéb gépfélék száma növekedett (13. ábra). Jelentős csökkenés volt tapasztalható a 60 kW teljesítmény

12. ábra

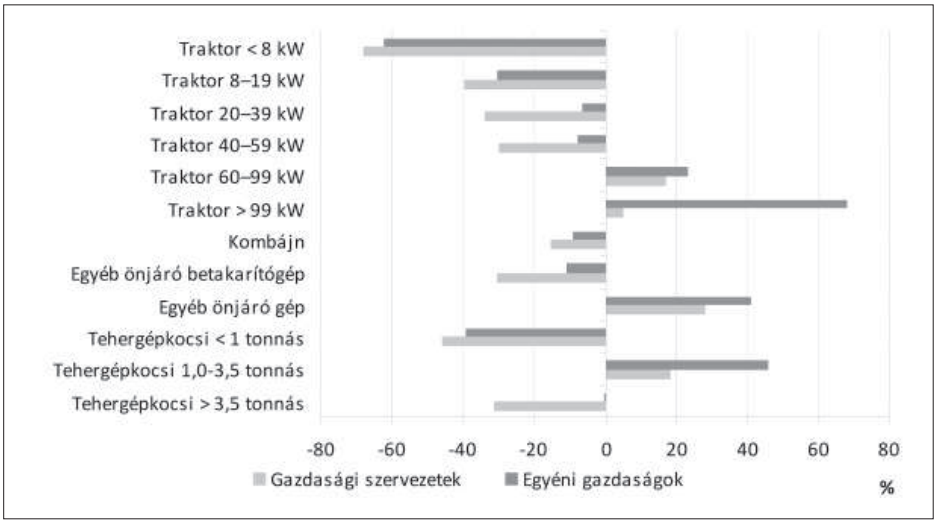
Az állattartási épületek számának változása 2000 és 2013 között

Forrás: KSH

13. ábra

A főbb mezőgazdasági gépek állományának változása 2005 és 2013 között

Forrás: KSH

alatti traktoroknál, miközben a 60 kW feletti teljesítményű erőgépek száma növekedést mutatott. Összességében a traktorok összevont vonóereje 12%-kal emelkedett 2005-höz képest, és a kombájnoknál is 5%-os növekedés figyelhető meg. A vonóerőben történt növekedés együtt járt a gépek számának csökkenésével: a traktorok száma 6, a kombájnoké 11%-kal csökkent (*KSH, 2014a*).

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) EU (2008): Az Európai Parlament és a Tanács 1166/2008/EK rendelete a gazdaságszerkezeti felmérésekről és a mezőgazdasági termelési módszereket vizsgáló felmérésről, valamint az 571/88/EGK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről – (2) EU (2009): A Bizottság 1200/2009/EK rendelete a számosállategység-együtthatók és a jellemzők meghatározása tekintetében a mezőgazdasági üzemek szerkezetére vonatkozó felmérésekről és a mezőgazdasági termelési módszereket vizsgáló felmérésről szóló 1166/2008/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet végrehajtásáról – (3) KSH (2010): Magyarország mezőgazdasága, 2010 – Általános mezőgazdasági összeírás – Előzetes adatok (1). Központi Statisztikai Hivatal – (4) KSH (2012): Magyarország mezőgazdasága, 2010 – Általános mezőgazdasági összeírás – Végleges adatok. Központi Statisztikai Hivatal – (5) KSH (2014a): Magyarország mezőgazdasága, 2013 (Gazdaságszerkezeti összeírás – előzetes adatok). http://www.ksh.hu/agrarcenzusok_gszo_2013, utolsó letöltés: 2014. március 18. – (6) KSH (2014b): Agrárcenzusok. http://www.ksh.hu/agrarcenzusok_menu, utolsó letöltés: 2014. március 18. – (7) Pintér L. (2011): Magyarország mezőgazdasága a 2010. évi általános mezőgazdasági összeírás tükrében. Statisztikai Szemle, 89 (2): 185-198. pp. – (8) Valkó G. – Kincses Á. (2014): A gazdaságok hosszú távú fennmaradását valószínűsítő tényezők a mezőgazdaságban. Gazdálkodás, 58. évf. 1. sz., 3-12. pp.